

ملزومات کارکردی برای پیشینه های کتابشناختی (اف.آر.بی.آر)¹

چکیده

هدف این مقاله معرفی مفهوم اف.آر.بی.آر. و اهداف آن است.

مقاله حاضر به تعریف الگوی "اف.آر.بی.آر." پرداخته است. موجودیت های "اف.آر.بی.آر." و اینکه این موجودیت ها چند گروه هستند و مزایا و معایب آن کدام است؟ هر یک مورد بحث قرار گرفته است. کاربردهای این الگو نشان دهنده اهمیت این الگو در بین متخصصان و حرفه مندان است.

واژه های کلیدی: اف.آر.بی.آر.، پیشینه های کتابشناختی

¹.Functional Requirements for Bibliographic Record(FRBR)

یکی از مهمترین اهداف علم اطلاعات و دانش شناسی (علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی سابق) سازماندهی و بازیابی اطلاعات است. حرفه‌مندان و متخصصان این حوزه همواره به دنبال راه‌هایی برای بازیابی بهتر و سریع‌تر اطلاعات هستند. علاوه بر این آنها در تلاش هستند تا بازیابی را به شکل یک‌دست و جهانی امکان‌پذیر سازند. تلاش‌های متخصصان فهرستنویسی باعث تدوین قواعد فهرست نویسی انگلومریکن و طرح مارک شد. (احمدی، نیکو سادات و دیگران، ۱۳۸۸، ص. ۱۳۱)

فهرست‌نویسی به مفهوم امروزی از قرن ۱۵ رواج یافت و در نتیجه افزایش مواد کتابخانه‌ای و نیاز کاربران تکامل پیدا کرد.

کارکرد های پیشینه کتابشناختی از دید کاربران

گروه پژوهشی ایفلا^۱، کارکرد های پیشینه کتابشناختی را به شکل زیر تقسیم کرد:

- استفاده از داده برای یافتن موادی که کاربر در جستجوی آن است. (برای مثال، یافتن همه مدارکی که مد نظر کاربر هستند)؛
- استفاده از داده بازیابی شده برای شناسایی یک موجودیت (برای مثال، یعنی تشخیص بین دو متنی که عناوین مشابهی دارند)؛
- استفاده از داده برای انتخاب یک موجودیت که برای رفع نیاز کاربر مناسب است (یعنی انتخاب متنی که زبانش برای خواننده قابل درک است)؛
- استفاده از داده برای بدست آوردن یا دسترسی به موجودیتی که اطلاعات توصیفی آن در دست است (یعنی درخواست امانت کتاب از مجموعه کتابخانه) (احمدی، نیکو سادات و دیگران، ۱۳۸۸، ص. ۱۳۴-۱۳۵)

معرفی اف.آر.بی.آر و الگوی ملزومات کارکردی برای پیشینه‌های کتابشناختی

اف.آر.بی.آر. که "فربر"^۲ هم تلفظ می‌شود، در واقع طرحی است که مربوط به حوزه سازماندهی در علم اطلاعات و کتابشناسی است این طرح به طور کلی به معنای "ملزومات کارکردی برای پیشینه‌های کتابشناختی" است که می‌خواهد بیش از پیش به نیاز کاربران پاسخ گوید. (فدائی، غلامرضا، ۱۳۹۲، ص. ۱۷) هدف آن ارائه یک الگوی مفهومی است که

^۱. IFLA

^۲. FER-BER

یک سطح حداقل برای پیشینه‌های کتابشناختی ایجاد می‌کند و به هیچ یک از قوانین فهرست‌نویسی وابسته نیست. (احمدی، نیکوسادات و دیگران، ۱۳۸۸، ص. ۱۳۵).

الگوی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی از ساختاری سلسله‌مراتبی و چندسطحی برای فهرست‌نویسی، توصیف و نمایش یک اثر و آثار وابسته به آن بهره می‌برد. مزایای فهرست‌نویسی سلسله‌مراتبی که در این الگو پیشنهاد می‌شود، گردآوری و در نتیجه بازیابی و نمایش آثار وابسته به یک اثر اصلی، در زیر آن اثر است. (فدائی، غلامرضا، ۱۳۹۲، ص. ۱۷).

در این مدل جداسازی موجودیت‌هایی که در صدر جستجوی کاربران قرار دارند مبنای عمل می‌باشد. ویژگی‌های هر موجودیت و همچنین ارتباط میان موجودیت که برای کاربران بیشترین اهمیت را در مرحله جستجو دارد، مشخص شده و امکان مرور اطلاعات در کل موجودیت‌های پیشینه‌های کتابشناختی را فراهم می‌آورد. عملکرد اف.آر.بی.آر مبتنی بر اهدافی است که عبارتند از:

- یافتن مدرک
 - شناسایی مدرک
 - انتخاب مدرک
 - دسترسی به مدرک
 - راهبری میان مدارک
 - برقراری ارتباط میان مدارک (فدائی، غلامرضا و عظیمی، محمدحسین، ۱۳۹۶)
- به طور کلی علاوه بر موارد ذکر شده در بالا، این الگو دارای دو هدف عمده است: یکی برآوردن نیاز کاربران؛ و دیگری ارائه الگویی برای سطح حداقل پیشینه‌های کتابشناختی، تا هم نیاز کاربران به درستی برآورده شود و هم هزینه‌های فهرست‌نویسی کاهش یابد. (احمدی، نیکوسادات و دیگران، ۱۳۸۸، ص. ۱۳۵)

موجودیت‌های اف.آر.بی.آر.

موجودیت‌های الگوی اف.آر.بی.آر. شامل سه گروه به شرح زیر است:

۱. گروه اول شامل آثار هنری یا فکری (معنوی) است که در پیشینه‌های کتابشناختی توصیف شده‌اند:
اثر^۱، برداشت^۲، قالب^۳، مدرک^۴
۲. گروه دوم شامل موجودیت‌هایی است که مسئول محتوای هنری یا فکری هستند:

¹. work

². Expression

³. Manifestation

⁴. Item

شخص یا تنالگان

۳. گروه سوم شامل موجودیتهایی است که موضوع اثر هنری یا فکری را مشخص می‌کنند:

مفهوم، شیء، رویداد و مکان

اف.آر.بی.آر. روی موجودیت‌های گروه یک (یعنی اثر، برداشت، قالب، مدرک) تمرکز دارد، گروه جدید ایفلا با نام "فرانار"^۱ که به آن "فرد"^۲ (اف.آر.ای.دی) هم می‌گویند، با همکاری تام دلوسی روی گروه دوم و "فرسار"^۳ (اف.آر.سار.) روی گروه سوم تمرکز دارند. گروه دوم و سوم موجودیت‌ها به مستندات توجه دارند، گروه دوم به مستند مولف و گروه سوم به مستند موضوع تمرکز دارند. (احمدی، نیکو سادات و دیگران، ۱۳۸۸، ص. ۱۳۷)

موجودیت‌های گروه یک

۱. اثر:

مخلوق هنری یا معنوی در این الگو، اثر نامیده می‌شود. شاهنامه فردوسی به عنوان یک اثر می‌باشد، در اینجا منظور یک متن یا یک ویرایش خاص از آن نیست، بلکه مقصود آن مفهوم و محتوایی است که در پس همه ویرایش‌های این اثر نهفته است. با توجه به این که شاهنامه فردوسی یک مفهوم انتزاعی و ذهنی است، و مرز دقیق و صریحی برای این موجودیت نمی‌توان تعریف کرد.

۲. برداشت:

درک و برداشت‌های مختلف یک اثر هنری یا معنوی را منعکس می‌کند. ویرایش‌های مختلف از یک اثر، ترجمه‌های مختلف یک اثر به عنوان برداشت‌های مختلف یک اثر در نظر گرفته می‌شوند. اگر محتوا خیلی تغییر کند، حاصل کار یک اثر جدید است، از این رو ترجمه همراه با تفسیر بازنویسی اقتباس برای کودکان تقلید و ... آثار جدید محسوب می‌شوند.

مثال ۱:

اثر: نظریه‌های رشد نوشته ویلیام کرین

برداشت ۱: متن و تصاویر ویرایش ۱

برداشت ۲: متن و تصاویر ویرایش ۲

^۱.FRANAR

^۲.FRAD

^۳.FRSAR

برداشت ۳: ترجمه فارسی این اثر

مثال ۲:

اثر ۱: شاهنامه فردوسی

اثر ۲: زن در شاهنامه توسط رودابه رزمجویی

اثر ۳: رستم و سهراب: برگرفته از شاهنامه فردوسی توسط مرجان فولادوند

۳. قالب:

شکل فیزیکی شامل کتاب، مجله، لوح فشرده و تمام رو نوشت‌های یک نسخه خطی قالب آن محسوب می‌شود. هر گونه تغییر در اندازه قلم، قطع اثر، ناشر و... قالب جدیدی را به وجود می‌آورد.

مثال:

اثر ۱: دیوان حافظ

برداشت ۱: اثر اصلی که متن کامل دیوان را شامل می‌شود.

قالب ۱: لوح فشرده دیوان خواجه حافظ

برداشت ۲: ترجمه آلمانی توسط یوزف فون هامر-یورگشتال با عنوان **Der Diwan**

قالب ۲: کتاب منتشر شده در سال ۱۹۷۳م. توسط انتشارات گئورگ اولمز و رلاگ

۴. مدرک:

هر نسخه منحصر به فرد از قالب را مدرک می‌گوییم.

مثال:

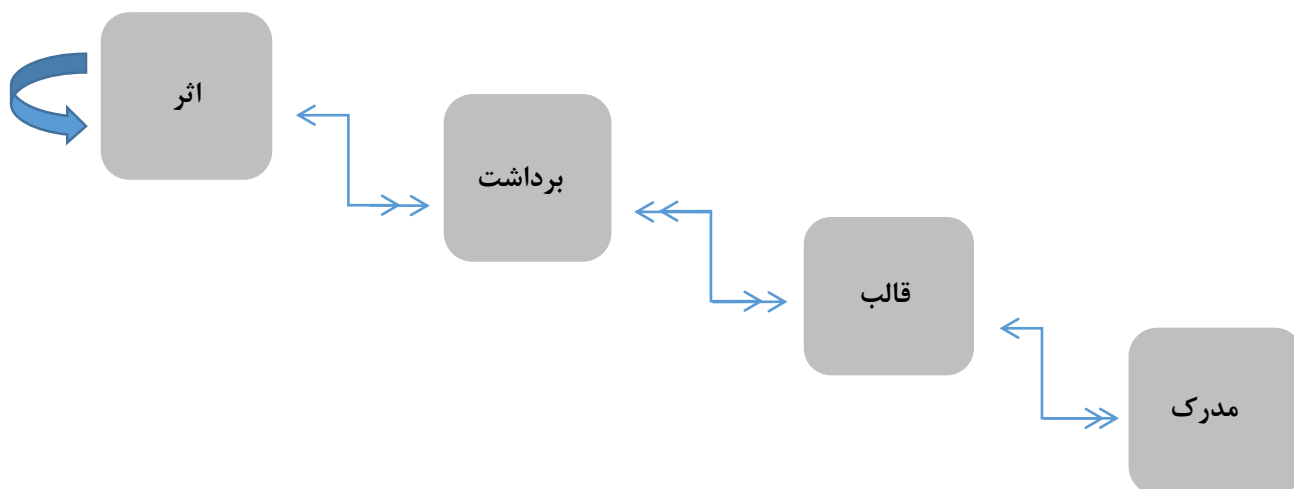
اثر: رباعیات خیام

برداشت ۱: رباعیات حکیم عمر خیام: فارسی، انگلیسی، عربی، آلمانی، فرانسه.

قالب ۱: کتابی که در سال ۱۳۷۸ توسط انتشارات نگاه منتشر شده است

مدرک ۱: نسخه موجود در کتابخانه ملی به شماره بازیابی ۳۴۲۴۱۳۱

وقتی که فرایند تولید یک اثر به پایان رسید و اثر منتشر شد، در این زمان اگر در یک نسخه خاص تغییراتی به وجود آورده شود (برای مثال صحافی مجدد یک کتاب در کتابخانه)، این دیگر یک برداشت یا یک قالب جدید نیست، بلکه یک نمونه یا مدرک خوانده می‌شود. (احمدی، نیکوسادات و دیگران، ۱۳۸۸، ۱۳۷-۱۴۰)

شکل ۱. موجودیت‌های گروه یک

طبق شکل ۱، روابط بین موجودیت‌های گروه یک اف.آر.بی.آر. به این شکل است که یک اثر می‌تواند چند برداشت داشته باشد (دو فلش از اثر به برداشت در شکل، نمایانگر این مسئله است)، در حالی که برداشت فقط دربردارنده محتوای یک اثر است. یک برداشت می‌تواند در یک یا چند قالب تجسم پیدا کند و همینطور یک قالب می‌تواند یک یا چند برداشت را در خود جای دهد. از یک قالب ممکن است یک یا چند مدرک موجود باشد؛ اما یک مدرک فقط یک قالب دارد. فلشی که از اثر به خودش کشیده شده، نشان می‌دهد که اثر با اثر هم می‌تواند روابطی داشته باشد. اثر و برداشت به محتوا اشاره می‌کنند و قالب و مدرک به شکل توجه می‌کنند. (احمدی، نیکوسادات و دیگران، ۱۳۸۸، ص. ۱۴۰-۱۴۱)

موجودیت های گروه دو

موجودیت های این گروه شامل:

شخص و تنالگان می باشد که در ذیل به آنها اشاره می شود:

• شخص:

به فردی گفته می شود که در خلق یک اثر نقش دارد یا این که موضوع یک اثر به وی اختصاص داده شده است.

مثال:

سعدی شیرازی

پروین اعتصامی

• تنالگان:

سازمان، گروه افراد، نمایشگاه، کنگره و... که یا در مسئولیت خلق یک اثر شریک هستند یا این که اثر راجع به آنهاست.

مثال:

سازمان مدیریت و برنامه ریزی

نمایشگاه بین المللی کتاب تهران

موجودیت های گروه سه

موجودیت های این گروه شامل: مفهوم، اشیاء، رویداد و مکان می باشد که در زیر به آنها اشاره می شود.

• مفهوم:

محتوای یک اثر که نشان دهنده افکار و عقاید پدیدآورنده آن است. این مفهوم می تواند رشته های مختلف علوم، مکتب های مختلف فکر (فلسفی، دینی، سیاسی، و...) نظریه ها، فنون و غیره باشد.

مثال:

دموکراسی

اقتصاد

شعر فارسی

• اشیاء:

شامل اشیای موجود در طبیعت، اشیای ساخت دست بشر و... می شود.

مثال:

برج آزادی

جنگل

• رویداد:

شامل رویدادهای تاریخی، برهه‌ای از زمان، عصر تاریخی و... می شود.

مثال:

جنگ ایران و عراق ۱۳۶۷-۱۳۵۹

حمله مغول‌ها به ایران

• مکان:

می تواند یک مکان تاریخی باشد یا در عصر حاضر نیز موجود باشد و یا اینکه زمینی یا ماورای زمینی و یا ... باشد.

مثال:

کاخ گلستان

خورشید

مرز جلفا

مزایای اف.آر.بی.آر

۱. دستیابی به یک شکل بیان مشخص از یک اثر خاص را امکان پذیر می سازد.
۲. دستیابی همزمان به اطلاعات مربوط به یک اثر و تمام شکل بیان‌های مختلف آن اثر در موجودی پایگاه مورد جستجو را که ممکن است در قالب‌های گوناگون باشد میسر می سازد.
۳. امکان رسیدن به محمل‌های گوناگون را که محتوای اطلاعاتی مورد جستجو می تواند در آنها ذخیره شده باشد فراهم می آورد.
۴. به طبقه‌بندی اثر، بر اساس شکل بیان و محمل‌های ذخیره‌سازی آن می پردازد.
۵. ردگیری اطلاعات و رسیدن به پیشینه مدارکی که ممکن است در رسیدن و برآورده ساختن نیاز اطلاعاتی مناسب تر باشند ممکن می سازد.

۶. این مدل به گونه ای طراحی شده است که بتواند کارکردهایی چون فراهم آوری در مجموعه سازی، فهرستنویسی، مدیریت پیشینه‌ها، امانت، و امانت بین کتابخانه‌ای را پشتیبانی کند.
۷. کاهش دوباره کاری در فهرستنویسی مدارک نیز یکی از نتایج و فواید استفاده این طرح است.
۸. اف.آر.بی.آر. تا حد ممکن گستره وسیعی از محمل‌های گوناگون مانند منابع کاغذی، منابع دیداری و شنیداری، نقشه ها، منابع سه بعدی و مانند آن را در برگیرد. (خوشبخت، ملیکا، ۱۳۸۸، ۱۲۵-۱۲۶)

معایب مدل اف.آر.بی.آر.

۱. نیاز به ارتقای قواعد فهرستنویسی بر پایه اف.آر.بی.آر.
۲. نیاز به ایجاد ساختاری بر پایه اف.آر.بی.آر. برای رکوردها، استاندارد کدگذاری، چارچوب جهت اجرای اف.آر.بی.آر.
۳. نیاز به ارتقا و آزمایش ابزارها و نرم‌افزارهایی که تبدیل رکوردها را بر پایه اف.آر.بی.آر. ممکن سازد.
۴. نیاز به ارتقا، گسترش و آزمایش ابزارهای مختلف برای پیاده سازی اف.آر.بی.آر.
۵. نیاز به هدایت مطالعات بر پایه اف.آر.بی.آر.
۶. چگونگی تبدیل داده‌های موجود با استانداردهای مختلف به مدل اف.آر.بی.آر.
۷. نیاز به ارتقای استاندارد مستندات آثار بر پایه اف.آر.بی.آر.
۸. نیاز به دستنامه و نمونه اجرایی از اف.آر.بی.آر.
۹. نیاز به ارتقا، گسترش و طراحی رابط کاربر مناسب. (خوشبخت، ملیکا، ۱۳۸۸، ۱۲۵-۱۲۶)

کاربران و اف.آر.بی.آر.

مدل اف.آر.بی.آر. مدلی کاربر مدار است و با توجه به نیازها و تقاضای کاربران از یک پیشینه کتابشناختی طراحی شده است. در گزارش ایفلا (۱۹۹۸) چهار کاربرد اصلی برای پیشینه‌ها در نظر گرفته شده است که عبارت‌اند از:

- یافتن
- شناسایی
- انتخاب
- به دست آوردن

یافتن: رسیدن به مدخل یا مداخلی در یک فایل یا پایگاه اطلاعاتی از طریق جستجو برپایه خصوصیات و روابط مداخل براساس جستجو و معیارهایی که کاربر در کلیدواژه‌ها و عبارت جستجوی خود استفاده کرده است.

شناسایی: رسیدن و تشخیص منبع مورد نیاز کاربر از بین یافته‌های جستجو و متمایز کردن آن از دیگر موجودیت‌های مشابه که مورد نیاز وی نیست.

انتخاب: برگزیدن یا صرف نظر کردن از موجودیت شناسایی شده با در نظر گرفتن محتوا، شکل، و توصیف فیزیکی آن توسط کاربر با توجه به نیاز اطلاعاتی‌اش.

به دست آوردن: رسیدن به موجودیت مورد انتخاب از طریق مختلف مثل امانت، خرید، دسترسی الکترونیکی و مانند آن. (خوشبخت، ملیکا، ۱۳۸۸، ص. ۱۲۷-۱۲۸)

نتیجه گیری

الگوی اف.آر.بی.آر. نسبت به مارک و دیگر الگوهای فهرستنویسی الگوی بهتری را ارائه می‌دهد. از نظر نقاط دسترسی، آسان تر شدن کار برای کاربران، قرار دادن آثار مشابه در کنار هم، نسبت به الگوهای قبلی برتری دارد. این الگو برای کاربر قابل فهم است. پایین بودن هزینه‌ها در این الگو از نکات مهم و قابل توجه می‌باشد. مدل اف.آر.بی.آر. سلسله مراتبی است، به عنوان پدیده‌ای جدید در سازماندهی اطلاعات کاربر محور و کاربر مدار است. یادگیری آن آسان و راحت است و فهرستنویسان نمی‌تواند سلیقه خودشان در فهرستنویسی دخالت دهند. اگر این الگو عملی و کاربردی و فراگیر شود بسیاری از مشکلات سازماندهی اطلاعات رفع می‌شود. کاربر با یک جستجو می‌تواند به تمام موجودیت‌های مربوط به یک اثر را یکجا دسترسی پیدا کند.

فهرست منابع:

- احمدی، نیکوسادات، اجاق، فرخنده سادات و نامور، زهرا. (۱۳۸۸). استانداردهای ابر داده ای. تهران. نشر چاپار. ۱۳۱ - ۱۵۴
- خوشبخت، ملیکا (۱۳۸۸). معرفی مدل ملزومات کارکردی پیشینه های کتابشناختی. مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۸۷. ۱۱۶-۱۲۹.
- فتاحی، رحمت الله و ارسطوپور، شعله (۱۳۸۶). تحلیل کارکردهای عناصر اطلاعاتی در پیشینه کتابشناختی: رویکردی نو به سازماندهی چند منظوره اطلاعات در فهرست رایانه ای. کتابداری و اطلاع رسانی، ۱۰ (۲)، ص. ۵۳-۹۰
- فتاحی، رحمت الله (۱۳۸۴). فهرستنویسی: اصول ها و روش ها. ویراست سوم. مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.
- لوبوف، پاتریک (۱۳۸۶). رویکردهای نو به سازماندهی اطلاعات (آیا امکان سازماندهی تمام اطلاعات وجود دارد؟ دیدگاه کتابخانه ای). ترجمه شعله ارسطوپور. کتابداری و اطلاع رسانی، ۱۰ (۱)، پیایی ۳۷، ص. ۷-۳۸.
- فدائی، غلامرضا (۱۳۹۳). بدیلی برای اف.آر.بی.آر؟. تحقیقات اطلاع رسانی و کتابخانه های عمومی، ۲۰ (۱)، پیایی ۷۶، ص. ۱۶-۲۷.